

Wil van de Bercken

Een doelloos bestaan is onacceptabel

Natuurwetenschappers doen opvallend vaak uitspraken over God. Bijvoorbeeld de wereldberoemde Richard Dawkins, die graag uitlegt dat God overbodig is geworden. Een interessant verschijnsel, vindt Wil van den Bercken, die in zijn boek *Geloven tegen beter weten in* schrijft over wetenschap, atheïsme en geloof. Door **Tjerk de Reus**.

Wil van den Bercken doet eventjes denken aan een kluizenaar, als ik hem zie staan in centrale hal van Utrecht Centraal Station. De gepensioneerde hoogleraar is ietwat stemmig gekleed, grijze haren omkransen zijn kalende hoofd. Onverstoorbaar staat hij terzijde van de zich voorbij haastende mensenmassa. We schudden elkaar de hand bij de loketten van Tickets en Services, waar het spitsuur is. Jongeren met oordopjes skaten langs, modieuze geklede mannen en vrouwen zijn op weg naar hun werk. Van den Bercken staat zo'n beetje haaks op al die haastigheid. Niet alleen om dat hij sinds 2011 hoogleraar-in-ruste is, maar ook omdat zijn format van denken anders in elkaar zit. Van den Bercken houdt nuchter vast aan zijn diepgewortelde overtuigingen. En die bepalen hoe hij rondkijkt, ook in de stationshal. Zijn nieuwe boek heet *Geloven tegen beter weten in* - en die titel past perfect bij de dwarse denker die hij is. Want hij is van mening, anders dan veel anderen, dat geloven geen onzin is, ook niet voor weldenkende mensen. Atheïsten die het christelijk geloof bestrijden, hebben vaak maar weinig van religie begrepen, schrijft hij.

Uw boek is een soort verdediging van het christelijk geloof. U geeft natuurwe-

tenschappers van katoen, maar u bent ook erg geboeid door hun werk.

„Dat klinkt wat te sterk, 'van katoen geven'. Ik heb in de eerste plaats een diepe fascinatie voor de wetenschap van het heelal. De afgelopen jaren heb ik een flinke rij studies erover gelezen. Hoe het heelal in elkaar zit, vind ik overweldigend. De laatste decennia zijn grote stappen gezet in de kosmologie, de tak van wetenschap waarin het draait om ons heelal, de kosmos. Die kosmos heeft duizelingwekkende afmetingen. Sterrenstelsels bewegen zich met grote snelheden door de ruimte, er zijn honderden miljarden sterrenstelsels met elk weer

vele miljarden sterren. En dan moet je je voorstellen dat er ook nog eens parallelle heelallen mogelijk zijn.”

U bent geïnsponeerd, maar tegenover die wetenschappen wilt u ook uw geloof verdedigen.

„Jawel, maar laat duidelijk zijn dat ik alle resultaten van de natuurwetenschap aanvaard! Dat zou iedere christen dat moeten doen. Het Bijbelse scheppingsverhaal is hier dus niet bepalend. Mijn punt is dat geloven zich afspeelt in een andere dimensie. Opvallend genoeg zijn natuurwetenschappers zich daarvan niet of nauwelijks bewust. Uit hun the-

oretische modellen denken ze te kunnen concluderen dat God een overbodige hypothese is. Dat vind ik veel te kort door de bocht, zelf pertinent onjuist. Maar dát zij dit type uitspraken doen, vind ik interessant. Waarom lopen ze te hoop tegen iets dat alleen maar onzinnig is? In zijn grote boek *The Grand Design* schrijft Stephen Hawking, een van de beroemdste natuurkundigen ter wereld, maar liefst vijftig keer over God of over goden. Afwijzend, dat wel. Maar ook de filosofie schuift hij aan de kant. Volgens hem moet je met alle vragen over mens, wereld en heelal bij de natuurwetenschap zijn.”

empirische bewijsbaarheid. Wie gelooft, hoeft zijn overtuiging niet te verdedigen met de methoden van de wetenschap. Dat is dus ook het doel van mijn boek. Geloof is een andere manier van ervaren, kijken, beseffen. Geloof gaat over existentiële grondervaringen van de mens, beseff van geschapenheid en goed en kwaad bijvoorbeeld, over de ethiek van het evangelie. Als wetenschappers beweren dat zij de ultieme waarheid over de mens ontdekt hebben, bevinden ze zich niet meer op het terrein van de fysica, maar de metafysica: het terrein dat níét zintuiglijk waarneembaar is. Of je gelooft dat God de Schepper is, is een persoonlijke keuze die voorafgaat aan de wetenschap. Het valt me trouwens op dat de kritiek van wetenschappers vaak is gebaseerd op nogal primitieve geloofsvoorstellingen. Zij hanteren een godsbeeld waarin gelovigen zich meestal niet herkennen.”

U spreekt op tamelijk zelfverzekerde toon, maar raakt de atheïstische twijfel u ook?

„Als weldenkend mens heb je je twijfels. Ook ik pieker wel. Zou het allemaal waar zijn? Bestaat God werkelijk, zoals ik die uit de christelijke geloofstraditie heb leren kennen? Zijn wij mensen niet domweg het product van toeval? Ik ben geen type dat pronkt met 'de zekerheid des geloofs'. In mijn leven is er de blijvende vraag naar God. Ik noem dat de 'christelijke

Sterk verwant met protestanten

Dr. W.P. van den Bercken (1946) werkte als historicus aan de universiteiten van Utrecht (1976-2006) en Nijmegen (1993-2011). In Utrecht was hij docent Russische Geschiedenis, in Nijmegen was hij bijzonder hoogleraar Russisch Christendom aan de theologische faculteit. Hij publiceerde o.a. over het atheïsme in de Sovjet-Unie (*Ideology and Atheism in the Soviet Union 1988*), over de verwevenheid van kerk en ideologie in Rusland (*De mythe*

van het Oosten, 1998), over de val van de Sovjet-Unie (*Christian Thinking and the End of Communism*, 1992). En een studie over de Russische romanschrijver Dostoevski, *Christian Fiction and Religious Realism in the Novels of Dostoevsky*, 2011. Van den Bercken groeide op in een katholiek milieu, maar ervaart een sterke verwantschap met de protestantse geloofstraditie, vooral vanwege de concentratie op de Bijbel.

De natuurwetenschap aanvaarden: dat zou iedere christen dat moeten doen

En u vindt dat juist die wetenschappers hun vakgebied overschrijden als het gaat over God, de zins des levens en het leven na de dood. Waarom eigenlijk?

„Het christendom gaat over de mysteries van het bestaan. Daar zijn rationele bewijzen niet geldig. In de wetenschap gaat het juist om logische redelijkheid en

1 Frans de Waal, wereldberoemd bioloog, deed wetenschappelijk onderzoek naar bewustzijn en ethisch gedrag bij o.a. olifanten en apen. Hij publiceerde in 2013 *De Bonobo en de Tien Geboden - Moraal is ouder dan de mens*.

Wil van den Bercken: „Het christendom gaat over de mysteries van het bestaan. Je hoeft je geloof niet te verdedigen met de methoden van de wetenschap.” Foto: Tjerk de Reus

onzekerheid'. In de lijn van de kerk der eeuwen geloof ik in de drie-enige God, in Jezus die God en mens was, en in het eeuwige leven. Maar deze kernen van het geloof blijven mysteries.”

Pas rond uw vijftigste raakte u gegrepen door het christelijk geloof. Wat trok u over de streep?

„Dat is heel apart gegaan, ja. Puur voor mijn wetenschappelijke werk hield ik me bezig met Bijbelteksten in Russische vertaling. Wat ik las, prikkelde mij. Ik begon de Bijbel nauwkeurig te bestuderen, twee jaar lang. Toen had ik de hele Bijbel uit. Als ik kritiek op religie lees van bijvoorbeeld Stephen Hawking of de bekende Richard Dawkins, vraag ik me af: beschikken ze over meer dan oppervlakkige kennis van de Bijbel? Want wat ik gedurende die twee jaar ontdekte in Oude en Nieuwe Testament, is een grondige bespiegeling over de mens en de diepe werkelijkheid van ons bestaan. De Bijbel vertelt geen triomfantelijke verhalen, maar brengt ook onze twijfels openlijk ter sprake en de lastige vragen waarmee we rondlopen. Dat realisme maakt de Bijbel voor mij zeer overtuigend.”

U legt uit dat het christendom 'redelijk' is in de zin dat het aansluit bij basale ervaringen die alle mensen hebben. Kunt u dat eens uitleggen?

„In mijn boek schrijf ik ergens dat mijn geloof voortkomt uit ongelooft in de zinloosheid: ik weiger

me neer te leggen bij het idee dat de wereld en de mensheid een volstrekt doelloos bestaan leiden. Alles zou zinloos zijn, zeggen nogal wat natuurwetenschappers. Op mijn beurt vind ik dat zeer onredelijk. Die basale of fundamentele

We ervaren het kwaad in onszelf, en daar zijn we niet tevreden over

ervaringen waar je naar vraagt, wijzen er juist op dat de mens meer is dan een brok doelloze materie.

Dit koppel ik aan drie gronderingen van mensen. Allereerst het besef van geschapenheid: wij zijn niet het product van onszelf, maar hebben ons bestaan ontvangen. De wereld, de natuur, je ouders - die zijn ook niet uit zichzelf ontstaan. Vervolgens is er het besef van ethische onvolmaaktheid: we beseffen allemaal dat het beter zou moeten, dat de mensheid grote fouten maakt, dat wijzelf betere mensen behoren te zijn. We ervaren de realiteit van het kwaad in onszelf, en daar zijn we niet tevreden over. En ten derde, wij hopen op iets als ultieme gerechtigheid.

We hopen dat de slachtoffers recht gedaan wordt, dat er recht zal zijn voor de verliezers, voor de misbruikten, voor de uitgebuitte en verwonde mensen. Mijn punt is dat deze grondervaringen een redelijke basis vormen voor het geloof. Dit is geen rationeel bewijs, ik noem het 'existentiële redelijkheid'. De natuurwetenschap erkent dit soort redelijkheid niet, want deze zaken zijn niet exact meetbaar - terwijl mensen die wel als heel wezenlijk ervaren. Wie in een puur materialistisch en doelloos universum gelooft, heeft geen boodschap aan de rechtelozen uit de menselijke geschiedenis.”

U trekt tamelijk fel van leer tegen het humanisme, dat met de leus 'Geloof in het leven vóór de dood' leden probeert te werven.

„Die leus laat zien waar het tekort zit van het humanisme. Want wat zeg je met een dergelijke humanistische visie tegen de slachtoffers van de geschiedenis, die statistisch het merendeel vormen van de mensheid? Ik denk aan de slachtoffers van de ontelbare oorlogen in de geschiedenis, de mensen die hun leven lang in armoede leven, de onderdrukten in dictaturen, de zwaar gehandicapten, de levenslang zieken. Het humanisme met zijn 'geloof in het leven' is mooi voor de mensen die het goed getroffen hebben, niet voor de verliezers. Die leus is dus nogal cynisch. Pechvogels worden uitgesloten.”

Maar het christendom heeft ook nooit een afdoende antwoord kunnen formuleren op het lijden.

„Ja, dat is onbevredigend. Er wordt in de Bijbel intens met het lijden geworsteld. En inderdaad, er is geen rechtstreeks antwoord. Maar het

En inderdaad, de Bijbel heeft geen rechtstreeks antwoord op het lijden

christelijk geloof heeft het lijden in zijn rauwe realiteit in zich opgenomen, het is voluit onderdeel van het geloof. De pijn en de moeite van het menselijke leven heeft zelfs een plek in het godsbeeld: God neemt deel aan het lijden. Jezus, de Godmens, sterft aan het kruis. Op dat moment wordt zelfs Jezus bevangen door diepe twijfel, en Hij spreekt de raadselachtige woorden 'Mijn God, mijn God, waarom hebt u mij verlaten?' Hieruit kun je geen bevredigende theorie afleiden, maar het christelijk geloof voedt de hoop op uiteindelijke gerechtigheid.”

De ethiek van het evangelie is volgens u de kern van het christendom. Maar een bioloog als Frans de Waal zegt dat mo-

reel besef ook in de wereld van de apen voorkomt. Een evolutionair product dus, die hooggeroemde ethiek van ons.

„Er zit zeker een bepaald type ethiek in de dierenwereld. Je kunt misschien ook vaststellen dat het besef van goed en kwaad verankerd is in de biologie. Maar de ethiek van bijvoorbeeld de Bergrede uit de evangeliën gaat veel verder, en is met die evolutionaire ethiek eigenlijk niet te vergelijken. Mensen zijn zich altijd bewust van goed en kwaad, maar dan vaak in de zin van: dit is voordelig en dat niet. Wat het evangelie ons voor ogen stelt, is eigenlijk iets heel anders. Want mij wordt gevraagd zelfs mijn vijanden lief te hebben. Jezus spoort mensen aan om goed te zijn voor hun medemensen, ook als je daarvan zelf schade ondervindt. Daaruit trek ik de conclusie dat de Bijbel de mens veel hoger inschat dan de natuurwetenschap. Je bent geen wezen dat bepaald wordt door biologische wetten, maar je bent geroepen om mens te zijn vanuit een besef van hogere waarden. Dat is natuurlijk een lastige opdracht voor ons, maar het doet recht aan de diepe gevoelens die wij in onszelf ervaren. We willen meer zijn dan materie, we zijn niet slechts een bundel natuurlijke drijfveren. Als je dat erkent, is het geloof geen onredelijke keuze.”

1 Geloven tegen beter weten. Wil van de Bercken. Uitgeverij Balans, 15,95 euro